

Плоският данък и кризата: фискални ефекти и социални дефекти

проф. д.ф.н. Кръстьо Петков

Въведение в дискусията

Дискусията на тема „Плоският данък и кризата: фискални и социални ефекти“, организирана в началото на юни 2010 г. от Съюза на учените в България (секция „Социологически науки“), привлече вниманието на макроикономисти, финансисти, социолози и експерти по социална и осигурителна политика. Представени бяха анализи на учени от УНСС, Института по социология на БАН и други изследователски центрове. Модератори на дискусията бяха проф. Кръстьо Петков и доц. Саша Тодорова от УНСС.

Плоският данък беше коментиран в контекста на бюджетната политика и антикризисните мерки – в национален и сравнителен международен план. Специално внимание беше отделено на социалните последици от въвеждането на този нов данък, заменил традиционната прогресивно-подоходна система в България и редица други страни на Източна и Югоизточна Европа. Предложиха се аргументи в полза на евентуално преразглеждане на данъчния модел, въведен в България през 2008 г.

Научният форум показва, че изборът на данъчни модели, тяхното практическо приложение и оценката на въздействието им не са и не

могат да бъдат прерогатив само на тясно-специализирани експерти в областта на фиска. Затварянето на процеса на вземане на решение в тесни политически кръгове е също така контрапродуктивно. Интердисциплинарният подход винаги е за предпочитане, когато на политическо равнище се иницират радикални реформи и възниква проблемна ситуация, засягаща интересите на разнообразни икономически агенти и социални групи.

В това отношение предварителното симулиране на поведението на икономическите и социалните актьори, въввлечени в поредната фискална иновация (каквато е плоският данък), е задължително условие, за да се избегнат нежелани ефекти. Другият метод за избягване на грешките и минимизиране на щетите е сравнителният анализ – съпоставянето на страни със сходни и с различаващи се данъчни модели. Тази препоръчителна експертна процедура очевидно не е приложена, когато преди три години (през лятото на 2007 г.) в България е започнала подготовка за смяна на прогресивно-подоходния с регресивен данъчен модел. Шест месеца по-късно фискалната иновация влиза в сила и България става една от 32-те страни в света, въвели плосък данък.

Какви са резултатите – за фиска, за бизнеса и наемния труд, за социалната стратификация на обществото? Реализират ли се очакванията на инициаторите на проекта „Плосък данък“? Как се вписва този радикален

завой във фискалната политика в мерките за ограничаване на негативните последици от финансово-икономическата криза? Има ли необходимост от корекции в данъчния модел, в т.ч. – от връщане към традиционната прогресивно-подоходна система? Това са основните въпроси, около които се структурира дискусията.

Позициите на отделните автори са изложени и защитени в тематичния блок по-долу, подбран специално за сп. „Икономически алтернативи“. За улеснение на читателите предлагам кратко обобщение на дискусията, добавяйки нови акценти (свързани главно с ролята на международните финансови институции в експериментирането на модела „Плосък данък“ в региона на Източна и Югоизточна Европа).

Географията на плоския данък

Както се вижда от статиите на проф. Гечев и ст.ас. Владикув, бумът в разпространението на плоския данък е след 1994 г. За по малко от две десетилетия броят на страните, практикуващи този модел, се увеличава трикратно. Днес възникващите пазарни икономики в региона на Източна и Югоизточна Европа, въвели плосък данък, са над 60 % от общия брой на страните, движещи се в „авангарда“ на широко рекламираната фискална революция.

Защо постсоциалистическите икономики така масово се преориентират от прогресивен към регресивен данъчен модел? Според мен отговорът следва да се търси на първо място в експанзията на неолибералния модел на реформиране на държавните/планови икономики, предприета в началото на 90-те години. В самата философия на реформите (разработена в неолиберални мозъчни центрове), както и в практическото конструиране на „функционални пазарни икономики“, е заложена иде-

ята за трансфер на класически и иновативни институции и решения. Международните финансови институции (МВФ и СБ) изпълняваха инструментална роля в този уникален трансформационен експеримент. Техни партньори и фасилитатори при прокарване на неолибералните иновации са националните правителства, около които се формираха лобита на местни пазарни фундаменталисти.

По този маршрут: „мозъчен център (бащи на идеята) – механизми за трансфер (МВФ и СБ) – местни лобисти/експериментатори“ най-вероятно се е придвижвала и инициативата за мащабна замяна на наследените данъчни системи в бившите социалистически страни с изобретението „плосък данък“. Лансирана първо в САЩ (но никога неприлагана в родината си, както и в която и да е друга развита капиталистическа икономика); останала задълго в периферията на академичните дискусии, концепцията за плоския данък намира своите мотивирани интерпретатори и експериментатори в страните от бившия социалистически блок. Изключенията са няколко: Словения (която по принцип не допусна МВФ и СБ да ѝ диктуват стратегията за икономическите реформи); Чехия (известна с предпазливата към външни влияния държавна политика); Унгария и Полша (които се опариха сериозно от рестриктивните монетарни политики, препоръчани от МФИ през първата фаза на реформите).

Любопитна е траекторията, по която се движи концепцията за плоския данък в България. Красен Станчев свидетелства, че Институтът за пазарна икономика (ИПИ), е бил запознат с идеята за плосък данък от гастролиращ съветник на Маргарет Татчър още през 1994 г. През 2002-2003 г. ИПИ провежда кампании за популяризиране на „взетата назаем“ радикална идея. Четири години по-късно кампанията дава плодове: прогресивно-подоходната система е демонтирана в

кратки срокове и заменена с пропорционален ганък (Вж. В. „24 часа“ от 19 март 2010).

Както подчертават проф. Гечев и г-р Нинов, единствено в България и Грузия плоският ганък е въведен в чист вид: без необлагаем минимум и с рекордно ниска ставка от 10 %.

Малшанс! Виновна ли е кризата?

„Балтийските икономически тигри“ (Естония, Латвия и Литва) първи в ЦИЕ направиха транснационален трансфер на плосък ганък. Дълго време те бяха сочени за пример на останалите страни в преход заради рекордно високия за ЕС икономически растеж и финансовата стабилност. После всичко се срина. Финансовата криза постави за рекордно кратки срокове националните икономики на Латвия и Литва в състояние на свободно падане (Естония съумя да тушира част от негативните последици). Вземите заеми от МВФ и подписаните споразумения върнаха старата практика на грастични бюджетни рестрикции и периодични прегледи на монетарните и фискални политики.

През лятото на 2009 г. при една от мониторинговите мисии на МВФ в Рига идва изненадата: експертите от Вашингтон посочват плоския ганък като една от пречките за изпълнение на приходната част на бюджета в Латвия. Оказва се, че още през 2006 г. МВФ е разполагал с анализ, който разкрива, че плоският ганък не е изиграл значима роля за нарастването на приходите и модернизация на икономиките на страните от Източна Европа. Запитани дали техните оценки означават, че предстои преразглеждане на позицията на МВФ относно ганъчните модели в източноевропейските страни (респективно – връщане към традиционната за Европа прогресивно-подоходна скала), експертите на фонда отговарят утвърдително.

Припомням тези факти, цитирани от Агенция Ройтерс (3 юли 2009 г.), защото те имат косвено отношение към българската ситуация. Ако още през 2006 г. анализът на МВФ е открил сериозни дефекти в реализацията на проекта „Плосък ганък“ в източноевропейския регион, това би трябвало да е известно на българските лобисти. И да ги накара да преразгледат или отложат ганъчната реформа. Както свидетелства г-р Нинов, в същата посока – на отлагане на стартовия момент, преценка на опита на другите страни и съобразяване с реалната подоходна диференциация в България – са били критиките и препоръките на организираната от синдикатите дискусия в навечерието на приемането на законодателно решение за плоския ганък. Всички алтернативни предложения са игнорирани на правителствено и законодателно равнище.

Протестна акция от страна на синдикатите (подобна на тази, която спря опитите да се прокара идеята за плосък ганък в Словения) не последва. Вероятно този факт дава основание на проф. Гечев да отправя упрек към синдикатите, че са бездействали в един критичен момент. На свой ред г-р Янков отбелязва затворения характер на вземането на решение за ганъчните политики в България, както и активния/успешен лобизъм от бизнеса и пазарните фундаменталисти в подкрепа на проекта за плосък ганък.

Първите резултати от ганъчния експеримент в България вече са известни. Изчисленията на проф. Гечев показват, че през 2008 г. приходите от преки данъци са под правителствените очаквания. Паралелно с това, към монетарните ограничения на Валутния борг се добавя още едно – невъзможността да се прилага активна фискална политика в условия на настъпваща криза. Образно казано, правителството се оказва с вързани ръце и крака и изходът от финан-

совата криза започва да зависи от инерционни фактори и сили.

Детайлният анализ на резултатите от изпълнението на приходната част на бюджета за 2009 г. вероятно ще потвърдят извода: не кризата е първопричината за спада в приходите от преки данъци; политиката в условия на криза е тази, която генерира проблемите. Такъв проблем – на грешен стратегически избор – е въвеждането на плоския данък в България.

Ако се абстрахираме от външните събития, би трябвало да заключим, че въвеждането на плосък данък една година преди старта на кризата в България е малшанс. Но сигнали за възможни финансови трусове бяха дадени от независими анализатори по-рано, още през 2007 г. Като прибавим и критичния доклад на МВФ от 2006 г., както и информацията за сериозни неудачи в прилагането на плоския данък в съседни страни (например Румъния), ще се окаже, че не може да се говори за малшанс, а за неспазване на основно правило в икономическото управление: да не се експериментира без предварителна подготовка в области, където има преплитане на множество рискови фактори. Такава област е фискалът!

Кой какви интереси преследва?

Във връзка с казаното по-горе възниква Основателен въпрос: след като конструкторската грешка не е била в детайлите на новия данъчен механизъм (ограничаване на сивата икономика, опростяване на сметките), а в основната му функция – генериране на нарастващи приходи, защо на политическо равнище е взето решение да се върви напред!

Този въпрос получи различни интерпретации от участниците в научния форум. Повече внимание се отдели на видимите факти,

каквито са активният натиск на лобитата на пазарния фундаментализъм, корпоративният бизнес, корпоративно контролираните медии. Тези и други фактори безспорно са повлияли на крайното политическо решение. Альтернативна позиция изрази социологът доц. г-р Минеф, за който експанзията на плоския данък е едно от проявленията на глобалната тенденция за преразпределение на социалните тежести и доходите в полза на свръхбогатите слоеве.

Това тълкуване ни пренася на полето на социологията и социалната политика и в частност – на изследванията на социалните неравенства преди и по време на криза. Какви са ефектите от въвеждане на плоския данък върху погодохната стратификация в България, може да се види от прецизните изчисления на г-р Нинов.

Генералният извод, споделен от участниците в дискусията, е: плоският данък е проектиран да работи в полза на свръхбогатите и такова е неговото неизбежно действие в България. Ощетени на първо място са средните слоеве, както и бедните (последните и поради обстоятелството, че законодателният орган в България отказа да въведе определен праг на необлагаем доход, който да облекчи данъчната тежест за нискодоходните групи). Капиталът отново печели битката с наемния труд – твърди доц. г-р Боян Дуранкев, сравнявайки данъчните системи при капитализма и социализма.

Изобщо, социално-класовият разрез на явлението „плосък данък“ ще привлича все повече вниманието на политикономисти и социолози, особено с напредването на данъчната реформа във времето. Очертава се нова, перспективна интердисциплинна област за изследване както на националните, така и на регионалните икономики и социални политики. **ИА**